

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOS ĮTAKA NACIONALINEI TEISEI BEI JURISPRUDENCIJAI, TOBULINANT ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGĄ. KONVENCIJOS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS SANTYKIS

Danutė Jočienė *

*Europos žmogaus teisių teismo teisėja,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedra
Saulėtekio al. 9, I rūmai, Vilnius
Telefonas 236 61 79
Elektroninis paštas ttktedra@tf.vu.lt*

Pateikta 2007 m. gegužės 9 d., parengta spausdinti 2007 m. birželio 27 d.

Santrauka. Remiantis 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija sukurtas mechanizmas iki šiol laikomas efektyviausiu mechanizmu, ginant žmogaus teises tarptautiniu lygiu, 1998 m. Konvencijos sistema pergyveno vienuoliktą Protokolu numatytą reformą – buvo panaikinta Europos Žmogaus Teisių Komisija ir įkurtas, nuolat veikiantis Europos Žmogaus Teisių Teismas. Šiuo metu pradėta kita Konvencijos mechanizmo reforma – Europos Tarybos Žmogaus teisių koordinacinio komiteto (CDDH) parengtas minėtos Konvencijos 14 Protokolo tekstas nustato konkrečias naujos Europos Žmogaus Teisių Teismo reformos kryptis. Šiuo metu liko viena valstybė – Rusijos Federacija (iš 46 valstybių – Konvencijos dalyvių), kuri dar neratifikavo Konvencijos 14 Protokolo.

Šio straipsnio pagrindinis tikslas – aptarti Europos žmogaus teisių konvencijos, kaip tarptautinės regioninės sutarties, ypatybes, jos taikymo pagrindus valstybių vidaus teisėje bei išnagrinėti klausimą, kaip Konvencijos taikymo ir aiškinimo klausimai Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje veikia nacionalinės teisės bei praktikos tobulinimą Konvencijos nuostatų kontekste. Straipsnyje taip pat bus aptariamas santykis tarp Europos žmogaus teisių konvencijos bei Europos Sąjungos teisės, svarstant Europos Sąjungos, kaip tarptautinės organizacijos, galimybes prisijungti prie Europos žmogaus teisių konvencijos pagal naująjį 14 Protokolą.

Pagrindinės sąvokos: Europos Žmogaus Teisių Teismas, Europos žmogaus teisių konvencija, Konvencija, žmogaus teisės, Europos Sąjungos teisė, Lietuvos teisė.

ĮŽANGA

Šio straipsnio pagrindinis tikslas – aptarti Europos žmogaus teisių konvencijos ypatybes, kaip ji taikoma valstybių vidaus teisėje bei parodyti, kokia Konvencijos taikymo ir aiškinimo praktikos įtaka tobulinant nacionalinę teisę. Straipsnyje taip pat bus aptariamas Europos žmogaus teisių konvencijos bei Europos Sąjungos teisės santykis.

I. EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ KONVENCIJOS KAIP TARPTAUTINĖS SUTARTIES YPATYBĖS

Vadovaujantis 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Europos žmogaus teisių konvencija arba Konvencija) sukurta pirmoji

individualios peticijos teisės sistema iki šiol vadinama efektyviausia žmogaus teisių gynimo sistema, kai individui suteikta teisė pateikti skundą tarptautiniam teismui, skundžiant savo valstybę dėl savo teisių ir pagrindinių laisvių pažeidimo. Tai buvo perversmas tarptautinės teisės istorijoje, kai individas įgijo realias galimybes praktiškai ir efektyviai ginti savo pažeistas teises tarptautiniu lygiu. Konvencija turi ypatingą reikšmę dėl daugelio priežasčių: ji buvo pirmoji tarptautinė sutartis, kurioje buvo kodifikuotos žmogaus teisės. Iš abstrakčių principų žmogaus teisės buvo paverstos konkrečiais teisiniais įsipareigojimais, kurių vykdymo kontrolė pavesta specialiai sukurtoms tarptautinėms institucijoms [1, p. 247].

Europos žmogaus teisių konvencija yra apibūdinama kaip „minimalus žmogaus teisių apsaugos standartas“, kurio privalo laikytis visos valstybės Konvencijos dalyvės, tačiau valstybės nacionalinėje teisėje gali nustatyti ir platesnes žmogaus teisių apsaugos ribas. Taigi Konvencija yra tarptautinė regioninė sutartis, nustatanti pareigas tik jos dalyvėms [...]. Valstybė, norėdama tapti Europos Ta-

* Doc. dr., Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėja, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedros lektorė.

rybos – regioninės tarptautinės organizacijos, įkurtos 1949 m., nare, privalo pasirašyti Europos žmogaus teisių konvencijos tekstą bei išpareigoti greitai ją ratifikuoti, kai bus suderinta jos vidaus teisė bei praktika su Konvencijos reikalavimais¹.

Dar Europos Žmogaus Teisių Komisija pabrėžė, kad Konvencija yra „konstitucinis Europos viešosios tvarkos instrumentas žmogaus teisių apsaugos srityje“ [2, p. 3]. Be to, 1960 m. *Austrijos prieš Italiją* byloje Komisija paskelbė, kad valstybių Konvencijos dalyvių tikslas yra „sukurti Europos naujų demokratijų bendrą viešąją tvarką“ ir kad valstybių prisiimti išpareigojimai vadovaujantis Konvencija yra „esminiai pagal savo objektyvų pobūdį“ [2, p. 3]. 1978 m. savo sprendime *Airijos prieš Jungtinę Karalystę* byloje Teismas akcentavo, kad Konvencija „sukuria bendrųjų bei dvišalių išpareigojimų ir objektyvių pareigų tinklą, kuris, pagal Konvencijos Preambulę, turi būti kolektyviai įgyvendintas“ [3, p. 90]. *Kipro prieš Turkiją* tarpvalstybinėje peticijoje (Appl. No. 25781/94, GC, judgment of 10 May 2001, § 78) Teismas pabrėžė, kad jis pripažįsta Konvencijos specialų pobūdį – galima sakyti, kad Konvencija yra Europos viešosios tvarkos (*ordre public*) instrumentas, skirtas žmonėms apsaugoti, ir jos misija pagal Konvencijos 19 straipsnį – „užtikrinti išpareigojimų, prisiimtų pagal Konvenciją, vykdymą“.

Tarptautiniu lygiu Konvencija yra aukštesnė už valstybės teisę; nė viena valstybė negali remtis savo vidaus teise, kad išvengtų tarptautinių išpareigojimų, taip pat ir prisiimtų pagal Konvenciją, vykdymo. Konvencija, kaip ir kitos tarptautinės sutartys, reikalauja tam tikro rezultato, užtikrinančio, kad valstybių vidaus teisė bei praktika atitiktų iš Konvencijos kylančias pareigas, tačiau palieka valstybėms laisvę rinktis, kokiais būdais ar metodais jos tai įgyvendins [4, p. 25].

Reikia pažymėti ir tai, kad ir Konvenciją ratifikavusiose valstybėse yra skirtingos konstitucinės teisės normos, aiškinančios tarptautinės teisės bei vidaus teisės santykį. Nepaisant to, kad Konvencija yra „[...] gyvybingas instrumentas, kuris aiškinamas pagal šių dienų realijas“ (vadinamasis *dinamiško aiškinimo* principas), šios realijos bei Konvencijos efektyvumas labai dažnai priklauso nuo valstybės noro ar nenoro įtraukti ją į vidaus teisę. Pažymėtina ir tai, kad šiuo metu visos valstybės Konvencijos dalyvės jau perkėlė Konvencijos nuostatas į vidaus teisę, ir vidaus teismas sėkmingai gali taikyti Konvenciją jau vidaus teisėje (kaip išimtį galima nurodyti Airiją, tuo tarpu kitos klasikinės vadinamosios dualistinės valstybės, tokios kaip Norvegija ar Didžioji Britanija, jau perkėlė Konvenciją į vidaus teisę) [5, p. 104–112]. Europos Žmogaus Teisių Teismas, gerbdamas valstybių suvereniteto idėją, pabrėžė, jog „valstybės pačios renkasi būdus ir metodus, siekdamas užtikrinti savo vidaus teisėje efektyvų kiekvienos Konvencijos nuostatos taikymą“ [2, p. 5].

Pati Konvencija nenumato jokių specialių sąlygų ar tam tikro reikalaujamo statuso dėl jos padėties vidaus tei-

sėje. Principas, kad valstybė turi teisę savarankiškai pasirinkti būdus, kaip ji vykdo prisiimtus tarptautinius išpareigojimus, kilo iš paprotinės tarptautinės teisės [6, p. 56].

Kalbant apie Konvencijos taikymą valstybių vidaus teisėje, būtina aptarti du Konvencijos straipsnius – 1 ir 13. Konvencijos 1 straipsnyje skelbiama: „Aukštosios susitariančios šalys garantuoja („*shall secure*“ – angl. tekstas ir „*reconnaissent*“ – pranc. tekstas) kiekvienam jos jurisdikcijoje esančiam asmeniui teises ir laisves, apibrėžtas šios Konvencijos 1 skyriuje“.

Valstybės, ratifikuodamos Konvenciją, automatiškai prisiima du išpareigojimus pagal Konvencijos 1 straipsnį – pirma, garantuoti, kad jų vidaus teisė atitinka Konvencijos nuostatas, o antra, naujos valstybės, Konvencijos dalyvės, turi nepažeisti joje ginamų materialinių teisių bei laisvių [7, p. 20]. 1 straipsnio nuostatos nenumato materialios teisės ar laisvės, tačiau numato Konvencijoje apibrėžtų teisių galiojimo sferą asmenų (*ratione personae*), vietos (*ratione loci*) bei dalyko/esmės (*ratione materiae*) atžvilgiu. *Airijos prieš Jungtinę karalystę* bylos sprendime 1978 m. sausio 18 d. Teismas pripažino, kad „(...) 1 straipsnis (...) numato Konvencijos taikymo ribas *ratione personae, materiae ir loci* atžvilgiu“ [3, p. 90]. Šiame sprendime Teismas taip pat konstatavo, kad, pateikiant peticiją, negalima remtis vien Konvencijos 1 straipsnio pažeidimu, bet reikia remtis Konvencijos I skyriaus 2 – 18 straipsniuose bei Protokoluose įtvirtintomis teisėmis.

Konvencijos 1 straipsnyje numatyta valstybės pareiga užtikrinti kiekvienam jos jurisdikcijoje esančiam asmeniui Konvencijoje įtvirtintas teises ir laisves (angl. – „*within their jurisdiction*“, pranc. – „*relevant de leur jurisdiction*“). Ši formuluočių yra labai teigiamai vertinama, nes ji praplečia subjektų, kuriems turi būti garantuojamos Konvencijos teisės, sąrašą. Valstybė turi užtikrinti minėtas teises ne tik savo piliečiams, bet ir užsieniečiams, asmenims be pilietybės, neveiksniems asmenims, vaikams bei kitiems teisėtai jos jurisdikcijoje/teritorijoje esantiems asmenims. Komisija aiškino, kad Konvencijos taikymas „visiems jurisdikcijoje esantiems asmenims“ reiškia, kad valstybė turi garantuoti Konvencijoje įtvirtintas teises visiems asmenims, kurie patenka į jos realią jurisdikciją ir valdžią ir už kuriuos valstybė atsako, nepaisant to, ar valstybė vykdo valdžią savo valstybės teritorijoje ar užsienyje [7, p. 15]. Pavyzdžiui, *Kipro prieš Turkiją* tarpvalstybinėje peticijoje Komisija konstatavo, kad 1 straipsnio sąvoka „jurisdikcija“ neapsiriboja vien valstybės teritorija [...], todėl dėl turkų kariuomenės veiksmų, užimant Šiaurės Kiprą 1974 m., kyla Turkijos tarptautinė atsakomybė, nes turkų kariuomenei vadovavo Turkijos vyriausybė, ir kariuomenė buvo šiai Vyriausybei pavaldi [8, p. 22–26].

Konvencijos 13 straipsnio nuostatos taip pat yra labai svarbios, aptariant Konvencijos taikymo valstybės vidaus teisėje klausimą. Jis skelbia:

„Kiekvienas, kurio teisės ir laisvės, numatytos šioje Konvencijoje, buvo pažeistos, turi teisę pasinaudoti efektyvia teisine gynyba valstybiniuose organuose, nesvarbu, ar tai padarė oficialias pareigas einantys asmenys.“

Šiame straipsnyje atsispindi valstybės išpareigojimų vidaus teisėje pobūdis suteikti individui efektyvias teisi-

¹ Plačiau apie Lietuvos Respublikos pasirengimą ratifikuoti Europos žmogaus teisių konvenciją žr.

D. Jočienė. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. Antras leidimas. – Vilnius: Eugrimas, p. 18, 129–226.

nės gynybos priemonės. 13 straipsnis reikalauja, kad vidaus teisė garantuotų tam tikrą teisinę efektyvią priemonę. Ja vadovaudamasis asmuo pagrįstai galėtų skųstis, jei toks skundas (*arguable complaint*) numatytas Konvencijoje. Teismas, aiškindamas 13 straipsnio nuostatas, teigia, kad asmeniui vidaus teisėje turi būti suteiktos visos įmanomos teisinės gynybos priemonės. Jos, visų pirma, turi būti efektyvios, prieinamos ir realios, kad asmuo galėtų ne tik atkurti pažeistas teises, bet taip pat dėl įvykusio pažeidimo gauti tam tikrą kompensaciją. Ši priemonė turi būti efektyvi tiek teoriškai, tiek praktiškai (žr. *Ilhan v. Turkey*, [GC], no. 22277/93, § 97, ECHR 2000-VIII, žr. taip pat *Scordino v. Italy* (no. 1), [GC], Appl. No. 36813/97, judgment of 29 March 2006, § 141-142). Pažymėtina, kad priemonės pagal Konvencijos 13 straipsnį efektyvumas nepriklauso nuo to, ar priimami tik pareiškėjui palankūs sprendimai, taip pat ši priemonė nebūtinai turi būti teisminė (žr. *Case of Kudla v. Poland*, [GC], Appl. no. 30210/96, §157). Byloje *Young, James ir Webster* (judgment of 13 August, 1981. Series A, No. 44) Teismas pabrėžė, jog 13 straipsnis nereikalauja, kad priemonė, kurios imtasi, sudarytų galimybę kontroliuoti valstybės vidaus įstatymų atitikimą Konvencijai. Svarbu, kad ši priemonė iš tikrųjų būtų efektyvi ir padėtų atgauti pažeistas teises².

Pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai neturi *res judicata* reikšmės. Pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 46 straipsnį, Aukštosios susitariančios šalys įsipareigoja vykdyti galutinį sprendimą kiekvienoje byloje, kurios šalys jos yra. Tačiau kartu reikia pabrėžti ir tai, kad tam tikras priimtas sprendimas byloje prieš kitą valstybę negali suteikti teisės trečiajai valstybei ar jos vidaus teismams ignoruoti Strasbūro teismo sprendimus ir į juos neatsižvelgti, nemotyvuojant savo elgesio. Pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas nėra vadinamoji „ketvirtoji“ arba apeliacinė ar kasacinė instancija, skirta peržiūrėti nacionalinių teismų priimtus sprendimus. Todėl Europos Žmogaus Teisių Teismas neturi teisės svarstyti nacionalinių teismų priimtų sprendimų dėl teisės ir faktų vertinimo, išskyrus atvejus, jei tokie vertinimai pažeidžia Konvencijos reikalavimus.

Svarbiausias Konvencijos tikslas – apginti individus nuo jų pačių valstybių valdžios. Konvencija įgyvendina tokias pat funkcijas Europos lygiu kaip konstitucinės žmogaus teisių garantijos valstybės viduje.

II. EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ KONVENCIJOS MECHANIZMAS, JO TOBULINIMO PERSPEKTYVOS

Pagal Konvencijos, priimtos 1950 m., 19 straipsnį buvo įkurti du specialūs organai – Komisija ir Teismas, kurie pradėjo savo veiklą atitinkamai 1954 m. ir 1959 m.

Senosios Konvencijos mechanizmo sistemos esminis bruožas buvo tas, kad valstybės turėjo atskirais pa-

reiškimais pripažinti Europos Žmogaus Teisių Komisijos kompetenciją nagrinėti bylas prieš juos, taip pat ir Teismo jurisdikciją. Tai reiškia, kad individualios peticijos teisė, numatyta senajame Konvencijos 25 straipsnyje (Konvencijos tekstas prieš įsigaliojant 11 Protokolu), buvo tik fakultatyvinio pobūdžio (neprivaloma) [5, p. 53]. Neprivaloma buvo ir Teismo jurisdikcija. Valstybė išimtinai galėjo ją pripažinti ar nepripažinti. Tai apsunkino praktiškai įgyvendinti individualią peticijos teisę, nes jos efektyvumas išimtinai priklausė nuo valstybių pozicijos ir požiūrio į žmogaus teisių gynybą.

Įsigaliojus 11 protokolui, 1998 m. Komisija buvo panaikinta ir sukurtas nuolat veikiantis Teismas, kurio jurisdikcija privaloma ir kuris pagal Konvencijos 46 straipsnį jau turi teisę priimti valstybėms privalomus sprendimus.

Europos demokratijai iškilusį klausimą, kodėl, vos praėjus keleriems metams po įvykdytos Teismo reformos kaip numatyta 11 Protokole, reikia kitos reformos, puikiai rodo geometrine progresija didėjantis pareiškimų Europos Žmogaus Teisių Teismui skaičius. 1995 m. Teismui buvo pateikta 11 200 naujų pareiškimų, o 1998 m. tokių pareiškimų skaičius padidėjo iki 18 200. 2004 m. pabaigoje Teisme iš viso teisminio nagrinėjimo laukė apie 78 000 pareiškimų. 2001–2004 m. laikotarpiu Teismo produktyvumas padidėjo net 470%. Tačiau pagausėjus valstybių Europos žmogaus teisių konvencijos dalyvių skaičiui nuo 13 (1950 m.) iki 46 (Monakas 2006 m. tapo Europos žmogaus teisių konvencijos valstybe dalyve), Teismas nepajėgus išnagrinėti sparčiai gausėjančių bylų. 2007 m. sausio 1 d. duomenimis, Teisme iš viso nagrinėjimo laukė daugiau negu 89 900 pareiškimų. Iš jų – 19 300 pareiškimų buvo pateikta prieš vieną valstybę – Rusijos Federaciją. Kitos valstybės, prieš kurias pateikta daug pareiškimų – Rumunija, Turkija, Ukraina, Lenkija [9, p. 51]. Tuo tarpu prieš Lietuvos Respubliką 2007 m. kovo 1 d. duomenimis, pirmojo nagrinėjimo laukė 482 pareiškimai, tačiau per 2006 m. pateiktų iš Lietuvos pareiškimų skaičius gerokai sumažėjo (2006 m. pateikta 236 pareiškimai, tuo tarpu dar per 2004 m. buvo pateikta 465 pareiškimai).

Naujojo Konvencijos 14 Protokolo tikslas – efektyviai įgyvendinti Europos žmogaus teisių konvenciją tiek nacionaliniu, tiek Europos lygiu bei užtikrinti efektyvų Strasbūro teismo darbą (...) [10, p. 5–7].

Taigi viena svarbiausių naujos Teismo reformos priežasčių – itin sparčiai didėjantys pareiškimų Europos Žmogaus Teisių Teismui srautai ir siekis juos sustabdyti.

Dar viena gana svarbi Teismo problema – prieš keiturias penkias valstybes pateikta daugiau kaip pusė šiuo metu Strasbūre registruotų skundų. Tai Rusijos Federacija, Turkija, Rumunija, Ukraina ir Lenkija. 2004 m. prieš Lietuvą buvo pateikti 465 nauji pareiškimai, prieš Estiją – 195, prieš Latviją – 322 pareiškimai. Tuo tarpu prieš tokias mažas valstybes kaip Andora, 2004 m. pabaigoje buvo pateikta iš viso 2, prieš Islandiją – 22, Lichtenšteiną – 7, Maltą – 32 ir t. t. pareiškimai.

Tai aiškiai įpareigoja ne tik šias penkias išvardytas, bet ir kitas valstybes įgyvendinti tam tikras efektyvias gynybos priemones vidaus teisėje, kaip to reikalauja Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacija Nr. 6

² Plačiau apie Lietuvos Respublikos pasirengimą ratifikuoti Europos žmogaus teisių konvenciją žr.

D. Jočienė. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. Antras leidimas. – Vilnius: Eugrimas, p. 34–50.

(2004) dėl vidaus gynybos priemonių tobulinimo, kad skundai būtų efektyviai nagrinėjami nacionaliniu lygiu ir asmenims nereikėtų kreiptis į Strasbūrą [10, p. 69–70]. Rengiant 14 Protokolą, buvo diskutuojamas ir klausimas, ar vis dar garantuoti kiekvienam individui tarptautinio skundo, kuris gali būti ilgas metus nagrinėjamas, teisę, taip pažeidžiant pačios Konvencijos 6 str. numatytą teisę į teisimą *per įmanomai trumpiausią laiką*, ar vis dėlto reikėtų esminių permainų, kurios leistų tarptautiniams teismams susitelkti ties principinėmis bylomis, kuriose keliami visai Europai aktualūs žmogaus teisių klausimai. Nors Konvencijos 14 Protokolas nepaneigė individualios petičijos teisės, tačiau į dabartinę Konvencijos 35 str. įvedė naują priimtumo kriterijų, kai Teismas turės teisę atmesti kiekvieną petičiją, „jeigu pareiškėjas nepatyrė žymios žalos (*significant disadvantage*) (...)“.

Naujojo priimtumo kriterijaus kritikai teigia, kad „žymi žala“ yra neapibrėžta kategorija, tačiau lieka tikėtis, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas sugebės išaiškinti ir šią sąvoką ir suteiks jai aiškia teisinę prasmę.

Konvencijos 14 Protokolas numato ir kitas naujoves – sukuriama naujas petičijų filtravimo mechanizmas, vadinamoji vieno teisėjo sudėtis (*single-judge formation*), kai vienas teisėjas turės teisę atmesti aiškiai nepriimtinius skundus, kai tokiam sprendimui nereikia tolesnio teismo nagrinėjimo. O šiuo metu ši darba atlieka trijų teisėjų komitetas (dabartinis Konvencijos 28 str.). Pagal 14 Protokolą, bus suteikiama galimybė trijų teisėjų komitetui nagrinėti petičijų priimtumo ir kartu esmės klausimą nesudėtingose bylose, kuriose yra aiški Teismo praktika (tai ilgo proceso bylos pagal Konvencijos 6 str., nacionalinių teismų sprendimų nevykdymo atvejai (Konvencijos 6 str.), turkų bylos dėl papildomų kompensacijų neišmokėjimo privačios nuosavybės ekspropriacijos atveju ir kt.). Įvedama galimybė kartu nagrinėti tiek petičijos priimtumo, tiek esmės klausimą, kai šiuo metu šiuos abu klausimus spręsti vienu metu galima tik išimtiniais atvejais (dabartinis Konvencijos 29 str. 3 d.). Pagal naują 14 Protokolą, didesnes galias įgauna Europos Tarybos Ministrų Komitetas. Jam suteikiama teisė prižiūrėti, kaip vykdomi taikūs susitarimai, teisė kreiptis į Teismą, kad Teismas išaiškintų savo priimtus sprendimus, jei kyla klausimus dėl sprendimų neaiškaus formulavimo ar galimo skirtingo aiškinimo. Ministrų Komitetui buvo suteikta ir teisė pateikti skundą prieš valstybę, jei ji nevykdys arba netinkamai vykdys Teismo priimtus sprendimus (14 Protokolo 16 str., kuris keičia dabartinę Konvencijos 46 str.) [11, p. 5–60].

Šiuo metu svarbiausias tikslas – siekti, kad Protokolas būtų kuo skubiau ratifikuotas. Nors 14 Protokolas neišspręs visų Teismui iškilusių problemų, tačiau jis gali būti pagrindas toliau efektyvinant Teismo veiklą bei mažinant apie naują reformą.

III. EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS IR EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ KONVENCIJOS SANTYKIS

Nuo 1969 m. aišku, kad pagrindinės teisės yra laikomos Europos Bendrijos teisės bendrųjų principų sudė-

tine dalimi ir yra ginamos Europos Teisingumo Teismo [12, p. 88–89]. Ši Europos Bendrijos pozicija dėl žmogaus teisių pirmą kartą nedviprasmiškai suformuluota Teismo nagrinėtoje byloje *Stauder* (Byla 29/69 *Stauder v. City of Ulm* [1969] ECR 419), o šiuo metu jau kaip Europos Bendrijos pozicija, yra formaliai įtvirtinta Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnio (anksčiau – F straipsnio) antroje dalyje: „Sąjunga gerbia pagrindines teises, kurias užtikrina 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje pasirašyta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir kurios kyla iš visoms valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų kaip bendrų Bendrijos teisės principų.“³

Maža to, 1997 m. Amsterdamo sutartimi pagarba žmogaus teisėms įvardyta kaip vienas iš principų, kuriuo remiasi Sąjunga, ir numatyta valstybių narių politinė atsakomybė už šio principo pažeidimą.

Tačiau reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad Europos Bendrijų steigimo sutartyse nėra jokių nuostatų žmogaus teisių klausimu. Tai galima paaiškinti tuo, kad Bendrijos ilgą laiką didžiausią dėmesį skyrė būtent ekonominiams klausimams bei ekonominei integracijai. Iš pradžių Europos Teisingumo Teismas teigė negalįs pareikšti nuomonę dėl Bendrijos institucijų priimtų priemonių atitikties valstybių narių Konstitucijose įtvirtintoms teisėms ir laisvėms. Byloje *Stork v. High Authority* (Byla 1/58 *Stork v. High Authority*, ECR [1959], p. 0043–0073) Teismas nusprendė, kad Vyriausioji valdyba (Europos anglių ir plieno bendrijos institucija) nebuvo kompetentinga nagrinėti, ar sprendimas pažeidė Vokietijos Konstitucijoje įtvirtintus bendrus žmogaus teisių principus, tai buvo pagrindinis ieškovo nurodomas sprendimo panaikinimo motyvas [12, p. 90].

Plečiantis Bendrijos kompetencijai į vis naujas sritis (aplinkos apsauga, vartotojų apsauga, kultūra, sveikata, švietimas), daugėjo ir žmogaus teisių pažeidimų galimybių. Nesant jokių tiesioginių nuostatų steigimo sutartyse, Teismui teko užpildyti šią Bendrijos teisės spragą, taikant žmogaus teisių srityje bendrųjų teisės principų metodą, kuris buvo pritaikytas jau minėtoje *Stauder* byloje, kurioje Teismas nurodė, kad „ginčytina nuostata niekuo nepažeidžia pagrindinių žmogaus teisių, kurios yra Bendrijos teisės bendrųjų principų dalis ir yra ginamos Teismo“ [12, p. 91]. Kitoje byloje – *Internationale Handelsgesellschaft* – Europos Teisingumo Teismas pažymėjo, kad „pagrindinių teisių apsauga, būdama įkvėpta bendrų visoms valstybėms narėms konstitucinių tradicijų, turi būti užtikrinama, atsižvelgiant į Bendrijos struktūrą ir tikslus“ (Byla 4/73 *Nold, Kohlen- und Baustoffgrosshandlung v. Commission* [1974] ECR 491).

Europos Teisingumo Teismas 1991 m. apibendrino savo praktiką žmogaus teisių srityje sprendime *ERT*, nurodydamas, kad „pagal pastovią jurisprudenciją, pagrindinės teisės sudaro neatskiriama bendrųjų teisės principų dalį, kurių laikymąsi užtikrina Teismas. Šiuo tikslu Teismas vadovaujasi konstitucinėmis tradicijomis (...), taip pat ir nuorodomis išplaukiančiomis iš tarptautinių žmo-

³ European Union Consolidated Treaties. Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, 1997.

gaus teisių apsaugos instrumentų (...). Europos žmogaus teisių konvencija šiuo požiūriu turi ypatingą reikšmę“ [12, p. 93] (Byla C-260/89 *Elliniki Radiophonia Teleorassi AE v. Dimotiki Eaira Ploiroforissis and S. Kouvelas* [1991] ECR I-2925). Konvencija galėjo būti vertinama kaip Teismą „įkvėpantis“ šaltinis (*source d'inspiration*) [12, p. 93].

M. Anciuvienės nuomone, kalbant apie Europos žmogaus teisių konvenciją, reikia pasakyti, kad kiekviena Europos žmogaus teisių konvencijoje įtvirtinta teisė ar laisvė yra laikoma bendroju Bendrijos teisės principu. (...). Todėl ne pati Konvencija, o joje įtvirtintos teisės yra priskiriamos prie Bendrijos teisės bendrųjų principų, o kartu ir Europos Sąjungos teisės šaltinių [12, p. 97].

Taigi nerašytinis pagrindinių teisių, kurios ginamos Europos Sąjungos teisės sistemoje, katalogas formavosi remiantis iš esmės dviem šaltinių grupėmis: 1) valstybių narių konstitucinėmis tradicijomis ir 2) žmogaus teises reglamentuojančiomis tarptautinėmis sutartimis. Be nuorodų į Europos žmogaus teisių konvenciją, Europos Teisingumo Teismas dažnai rėmėsi Europos socialine chartija, Tarptautinės darbo organizacijos konvencijomis ir kitais teisės aktais [12, p. 94].

Pastaruoju metu teisinėje literatūroje dažnai kyla diskusijos, ar Europos Sąjungos sutarties 6(1) straipsnis, įpareigojantis Bendriją laikytis Europos žmogaus teisių konvencijoje įtvirtintų teisių, nereikalauja Konvencijos prijungti prie Europos Sąjungos teisės bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos privalomumo? Kita vertus, Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykio klausimas yra gana svarbus ir diskutuojamas. Reikia pasakyti ir tai, kad Nicos Europos Viršūnių Tarybos susitikime 2000 m. gruodžio 7 d. priimta Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (toliau – ES Pagrindinių teisių chartija arba Chartija) dar kartą iškėlė šiuos klausimus. Dar tuo metu Nicos susitikime Chartija tapo deklaratyviu politiniu dokumentu. Chartija suskirstyta į šešis skirsnius: orumas, laisvės, lygybė, solidarumas, piliečių teisės, teisingumas. Jau Nicos susitikime buvo aišku, kad Chartija turės būti implikuota į ES teisę. Tik klausimas buvo, kaip? [13, p. 114].

Šiuo metu jau yra aišku, kad ES Pagrindinių teisių chartija tapo sudedamąja Europos Sąjungos Konstitucijos dalimi. Ši kaip vieną iš galimų Chartijos būsimo statuso variantų aptarė prof. S. Katuoka [13, p. 115]. Tačiau ES Konstitucija iki šiol vis dar neišgaliojo dėl nepavykusių referendumų. Lieka tikėtis, kad ES Konstitucija bus priimta ateityje, pakartojant referendumus dėl jos priėmimo. Pažymėtina ir tai, kad Chartijos 51 straipsnyje jau yra aiškiai nurodyta, jog ją turėtų taikyti ES institucijos ir šalys narės, įgyvendindamos ES teisę, o tai reiškia, kad jau net šiuo metu galima kalbėti apie tam tikrą Chartijos privalomumo aspektą. Tuo labiau, jei teisme, pasinaudojus Chartija, būtų priimtas atitinkamas Teismo sprendimas, tai galėtų sukurti precedentą, įtraukiant Chartijos teises į pirminius teisės šaltinius. Tačiau reikėtų palaukti kol išgalios ES Konstitucija – ji galutinai apibrėžtų ir nustatytų aiškų teisinį Chartijos statusą ES teisės sistemoje. Pabrėžtina ir tai, kad Chartija daugelyje straipsnių įtvirtina tas pačias teises, kaip ir Europos žmogaus teisių konvencija,

o kartais jas net labiau praplečia. Teisiniam santykiui tarp dviejų sistemų labai svarbu Chartijos 52 straipsnio 3 dalies nuostatos, kuriose numatyta, jog: „kadangi Chartija numato teises, kurios atitinka Europos žmogaus teisių konvencijoje numatytas teises, šių teisių reikšmė bei apimtis bus tokia pati, kaip ir Konvencijoje garantuojamų teisių. Tačiau šios nuostatos neatima Sąjungos teisės suteikti platesnę teisių apsaugą.“ Šios Chartijos nuostatos, autorės nuomone, turi dvejopą reikšmę:

1. Aiškiai atiduodama pirmenybė Konvencijos nuostatoms bei jų taikymo mastui Europos Žmogaus Teisių Teisme, pabrėžiant, kad ES teisė gerbs Chartijoje numatytas teises tuo pačiu mastu, kaip jos ginamos Konvencijoje;
2. Aiškiai pabrėžiama, kad Konvencija yra tik minimalus žmogaus teisių apsaugos standartas, tuo tarpu ES teisė galės suteikti šioms teisėms ir platesnę apsaugą.

Todėl tikėtina, kad Europos Sąjungos teismų bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijų suderinamumo klausimas dar labiau iškils, kai Chartija taps privalomu dokumentu. Šią nuomonę palaiko ir prof. S. Katuoka, teigdamas, kad „(...) jei ES ratifikuotų Europos žmogaus teisių konvenciją, susidarytų teismų jurisprudencijos kolizija. (...) Jeigu ES ratifikuotų Konvenciją, Strasbūro teismas (ne ES, bet Europos Tarybos institucija) bus atsakinga už priežiūrą, kaip ES gerbia pagrindines teises. Nebus aiškus abiejų teismų, kurie turi kitoki supratimą apie tas pačias pagrindines teises ir, aišku, spęs pagal savo jurisdikciją, santykis (...)“ [13, p. 116].

Pažymėtina ir tai, kad, nors žmogaus teisių apsaugos klausimai įgauna vis didesnę reikšmę Europos Teisingumo Teismo veikloje, tai nereiškia, jog šis teismas tampa nauju „žmogaus teisių instrumentu“, kuris pakeis Europos Žmogaus Teisių Teismą, ypač kalbant apie valstybes – ES nares. Greičiau fundamentalių žmogaus teisių apsauga ES tampa vis labiau panaši į nacionalinių konstitucinių sistemų žmogaus teisių apsaugą. (...) Tai galima laikyti natūraliu ES vystymosi rezultatu, kuri tampa vis labiau ir labiau panaši į federacinę valstybę“ [14, p. 348–349]. Ir, aišku, šiuo atveju kyla klausimas ar Europos Teisingumo Teismas, kaip aukščiausias nacionaliniai teismai, galėtų būti išorinės Strasbūro teismo kontrolės subjektas [14, p. 349]. Šie visi klausimai ne kartą buvo ir yra diskutuojami teisinėje literatūroje. Tuos klausimus kėlė ir politinės Europos Bendrijų institucijos bei pats Europos Žmogaus Teisių Teismas. Europos Teisingumo Teismas, nagrinėdamas ES galimybių prisijungti prie Konvencijos klausimą, dar 1996 m. savo išvadoje pareiškė, kad Bendrijos, nepadarius esminių steigimo sutarčių pakeitimų, neturi kompetencijos prisijungti prie Europos žmogaus teisių konvencijos (Opinion 2/94 [1996] ECR I-1759) [12, p. 99]. Tačiau skirtingų teisių ir jų masto aiškinimo ribų išvengti nepavyksta jau ir dabar, net nekalbant apie šių dviejų sistemų tarpusavio sąveiką ateityje – *Hoechst* byloje (Bylos 46/87 ir 227/88 *Hoechst v. Commission* [1989] ECR 2859) Europos Teisingumo Teismas nusprendė, kad Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtinta teisė į būsto neliečiamybę neapima verslo patalpų, tuo tarpu Strasbūro teismas *Niemietz* byloje (Appl. no. 13710/88,

judgment of 16 December 1992, § 37) aiškiai nurodė, kad sąvoka „būstas“ apima ir tam tikrą profesinę veiklą ar verslą, pabrėždamas, kad kratos orderio sąvoka buvo be galo plati, ji numatė bet kokių dokumentų kratą ir jų paėmimą be jokių apribojimų. Kratos metu taip pat galėjo būti paliesti ir advokato profesinės paslapties klausimai, o tai aiškiai neproporcinga pagal egzistavusias aplinkybes.

Liuksemburgo ir Strasbūro teismų požiūriai vėl išsi-skyrė *Orkem* (Byla 374/87 *Orkem v. Commission* [1989] ECR 3283) byloje. Liuksemburgo teismas manė, kad Konvencijos 6 straipsnis nesuteikia teisės „neliudyti prieš patį save“ (teisė neduoti parodymų prieš save aiškiai įtvirtinta Jungtinių Tautų Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto, priimto 1966 m., 14 straipsnio 3 dalies g punkte [15, p. 201]). Tuo tarpu *Funke v France* byloje (Appl. no. 10828/84, judgment of 15 February 1993, § 44) Europos Žmogaus Teisių Teismas pabrėžė, kad „muitų teisės specialūs bruožai (sprendimo § 30–31) negali pažeisti „kiekvieno asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu“, teisės, numatytos Konvencijos 6 straipsnyje (...) tylėti ir neprisidėti, apkaltinant save (angl. – *to remain silent and not to contribute to incriminating himself*).“

Skirtingas teisių aiškinimas visų pirma problemiškas valstybėms narėms, kurioms privalomi tiek Liuksemburgo, tiek ir Strasbūro teismo sprendimai. Todėl ES teisės bei Europos žmogaus teisių konvencijos teisinio santykio klausimas lieka ypač aktualus. Tačiau net kai kurie Europos Teisingumo Teismo teisėjai atmeta nuomonę, kad tarp šių dviejų teisminių sistemų egzistuoja konfliktas. A. Rosas pasakė: vartojama Teisinėje literatūroje dažnai rašoma, kad šiuo metu tarp Liuksemburgo ir Strasbūro jurisprudencijų egzistuoja įtampa ar net konfliktas, mano nuomone, tai yra perdėta, švelniai kalbant. Harmonija, greičiau nei konfliktas, yra scenarijus [14, p. 350].

Todėl pažymėtina, kad abiejų teismų bendradarbia-vimas yra galimas, ir tai aiškiai parodo Europos Žmogaus Teisių Teisme išnagrinėta byla *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Tocaret Anonim Sirketi v. Ireland* (Appl. no. 45036/98; [GC], judgment of 30 June 2005). Šioje byloje buvo sprendžiamas Airijos sankcijų dėl nuosavybes teise Jugoslavijos oro linijoms priklausiusio lėktuvo, kuris bu-vo išnuomotas Turkijos charterinei kompanijai, klausimas, vykdamas Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliuciją 820 (1993), kuria buvo numatytos rimtos sankcijos buvu-siai Jugoslavijai dėl įvykdytų žmogaus teisių masinių ir rimtų pažeidimų, bei ES reglamentą Nr. 990/93, kuris ne-paliko valstybėms jokios jų veiklos šioje srityje laisvės (žr. sprendimo § 12–14; § 110–111). Šis sprendimas daž-nai Strasbūro Teismo koridoriuose apibūdinamas kaip „taikos sutartis“ tarp ES teisės bei Europos žmogaus tei-sių konvencijos, kai Europos Žmogaus Teisių Teismas nenustatė Konvencijos 1 Protokolo 1 straipsnio pažeidi-mo, pabrėždamas, kad „(...) Teismas (Strasbūro) nustato, kad ES teisės garantuojama žmogaus teisių apsauga gali būti apibūdinama kaip esanti arba buvusi tuo metu adekv-ati (...) tai, kurią garantuoja Konvencija. Logiškai daro-ma išvada, kad Airija nepažeidė Konvencijos reikalavi-mų, vykdydama savo teisinius narystės Europos Sąjungo-je įsipareigojimus“ (žr. sprendimo § 165).

Taigi gali būti daroma išvada, kad tiek ES teisės si-stema, tiek Konvencijos sistema gali funkcionuoti kaip dvi viena kitą papildančios ir tarpusavyje bendradarbiau-jančios sistemos, kurios abi kartu gali garantuoti dar ge-resnę žmogaus teisių apsaugą abiem lygiais.

Tačiau ši byla iškėlė ir tam tikrų klausimų, kurie liko atviri: 1) ar šiame sprendime taikomi principai gali būti taikomi ir kitų tarptautinių organizacijų atžvilgiu; 2) Strasbūro Teismas taip pat nesprendė klausimo, ar vals-tybių pareigos, kylančios iš Jungtinių Tautų Chartijos, tu-ri turėti pirmenybę pagal Chartijos 103 straipsnį; 3) kyla klausimas ir dėl tarptautinių normų viršenybės. Ar Jung-tinių tautų įsipareigojimams turi būti suteikta pirmenybė, nepaisant, ar čia yra garantuojama „adekvati apsauga“ (angl. – *equivalent protection*). Šiuos klausimus turėtų patikslinti kitos ateities bylos [14, p. 362]. Kita vertus, reikia galvoti ir apie tai, kad minėta ES Pagrindinių teisių chartija pripažįsta Konvenciją kaip minimalų žmogaus teisių standartą, o naujosios ES Konstitucijos (kaip jau minėta, ji dar neįsigaliojusi) I–9 straipsnis numato, kad: „2. Sąjunga prisijungs prie Europos žmogaus teisių kon- vencijos. Toks prisijungimas (angl. – *accession*) neįtakos Sąjungos kompetencijos, kuri apibrėžta Konstitucijoje.“ Kita vertus, naujojo Europos žmogaus teisių konvencijos 14 Protokolo 17 straipsnis, kuris keičia dabartinį Kon- vencijos 59 straipsnį, įvesdamas naują 2 paragrafą, numa- tantį galimybę Europos Sąjungai prisijungti prie Konven- cijos sistemos. Ką tai gali reikšti? Pirminė Konvencijos sistema, sukurta 1950 m., buvo skirta tik valstybėms, kaip pagrindiniams tarptautinės teisės subjektams. Šiuo atveju reiktų išspręsti klausimą dėl Europos Sąjungos, kaip su- pranacionalinės tarptautinės organizacijos, prisijungimo prie Konvencijos galimybių, aptariant ne tik teisinius, bet ir techninius praktinius klausimus. Reikia pažymėti ir tai, kad Europos Sąjungos prisijungimas prie Konvencijos si- stemos, jei taip įvyks, taip pat padidins skundų Strasbūrai skaičių ir iškels dviejų jurisprudencijų kolizijų klausimus. Todėl net ir tikintis, kad 14 Protokolas padės iš dalies iš- spręsti bylų skaičiaus problemas, reikia ieškoti ir kitų Konvencijos sistemos tobulinimo galimybių bei būdų, taip pat spręsti, kaip pritaikyti Konvencijos mechanizmą prie ES teisės ypatumų.

IV. LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖS AKTŲ BEI PRAKTIKOS SUDERINAMUMAS SU KONVENCIJOS REIKALAVIMAIS. EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ KONVENCIJOS NUOSTATŲ TAIKYMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISMUOSE

Politine prasme Konvencijos pasirašymas bei ratifi- kavimas turi būti vertinamas kaip vienas iš ryškiausių demokratinių laimėjimų Lietuvoje, kai 50 metų buvusi okupuota valstybė, kurioje žmogaus teisės buvo pamin- tos, atvėrė naują erą gerbti žmogaus teises. Pati Europos žmogaus teisių konvencija jau duoda impulsą kai kurioms reformoms, darančioms valstybių teisinės sistemos de- mokratiškesnes ir civilizuotesnes.

1994 m. vasario 11 d. Lietuvos Respublikos Prezi- dento Dekretu Nr. 233 buvo sudaryta darbo grupė pasi-

ruošti ratifikuoti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. Per metus darbo grupė atliko nuoseklią ir išsamią studiją (išanalizavo 103 įstatymus ir 24 įstatymų projektus), pateikė konkrečias išvadas ir siūlymus, svarbius Konvencijai ir jos Protokolams ratifikuoti [5, p. 130–132].

Pažymėtina ir tai, kad dėl darbo grupės išvadų tuometinis Lietuvos Respublikos Prezidentas A. Brazauskas Dekretu Nr. 355 kreipėsi į Lietuvos Konstitucinį Teismą su paklausimu dėl atskirų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir jos Protokolų straipsnių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Konstitucinis Teismas 1995 m. sausio 24 d. pateikė savo išvadą dėl Prezidento paklausimo. Joje nustatė, kad Europos žmogaus teisių konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsniai ir šios Konvencijos Ketvirtąjį protokolo 2 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai [16, p. 22–30]. Tokia išvada suteikė galimybę šią Konvenciją ratifikuoti. Lietuvos Respublikos Seimas 1995 m. balandžio 27 d. įstatymu Nr. I-865 ratifikavo Konvenciją ir jos 4, 7 ir 11 protokolus [17, p. 2–3]. Taigi Konvencija pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį tapo Lietuvos teisinės sistemos sudėtine dalimi, o pagal 1999 m. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnio 2 dalį Konvencija, kaip ratifikuota sutartis, turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus jų kolizijos atveju. Pažymėtina ir tai, kaip jau buvo minėta, kad, nors Konvencija ir nenumato teisinės griežtos pareigos valstybėms jos dalyvėms perkelti Konvencijos nuostatas į valstybės vidaus teisę bei jas tiesiogiai taikyti, efektyviausiai Konvencijos tikslus įgyvendina tos valstybės, kurios Konvencijai suteikė aiškų teisinį statusą vidaus teisėje [5, p. 50].

Lietuvos Respublika, siekdama visiškai įvykdyti Konvencijos bei jos papildomų protokolų (6 ir 13 protokolų) reikalavimus, atsisakė taikyti mirties bausmę, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime konstatavo, kad mirties bausmės skyrimas ir taikymas pagal tuometinį LR BK 105 straipsnį yra nesuderinama su LR Konstitucijos 18, 19 bei 21 straipsnio 3 dalies nuostatomis.

Lietuvai ne tik Konvencijos ratifikavimo metu kėlė, bet ir šiuo metu vis dar rūpesčių kelia ilgai trunkantys procesai, dėl kurių Europos Žmogaus Teisių Teismas Lietuvos atžvilgiu priėmė daug sprendimų, konstatuodamas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies (*teisė į teismą per įmanomai trumpiausią laiką*) tiek baudžiamųjų, tiek civilinių procesų pažeidimus (žr. bylas *Šleževičius prieš Lietuvą*, Nr. 55479/00, 2000 m. lapkričio 13 d. sprendimas; *Meilus prieš Lietuvą*, Nr. 53161/99, 2003 m. lapkričio 6 d. sprendimas; *Simonavičius prieš Lietuvą*, Nr. 37415/02, 2006 m. birželio 27 d. sprendimas; *Jakumas prieš Lietuvą*, Nr. 6924/02, 2006 m. liepos 18 d. sprendimas ir kt.). Tikėtina, kad naujieji LR Baudžiamojo proceso bei Civilinio proceso kodeksai, numatantys atitinkamas nuostatas dėl procesų trukmės, leis sumažinti procesų vidaus teisėje trukmę (pavyzdžiui, BPK 44 str. 5 d. aiškiai numato, jog „Kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo turi teisę, kad jo byla per kuo trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų nepri-

klausomas ir nešališkas teismas“, tuo tarpu CPK 7 straipsnis pabrėžia proceso koncentracijos ir ekonomiško principus). Tam tikrų vilčių sutrumpinti procesus vidaus teisėje teikia ir 2005 m. gegužės 23 d. Vilniaus apygardos teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-451/05, kuria buvusiai kaltinamajai baudžiamojoje byloje buvo priteistas žalos atlyginimas dėl per ilgo proceso. Europos Žmogaus Teisių Teismas šios galimybės dar nelaiško efektyvia teisinės gynybos priemone, numatyta Konvencijos 13 straipsnyje (žr. bylas *Simonavičius prieš Lietuvą*, Nr. 37415/02, 2006 m. birželio 27 d. sprendimas, §§ 32-35, (žr. Vyriausybės poziciją dėl CK 6.272 § 1 straipsnio galimybių panaudojimo Lietuvos teisėje), tačiau tikėtina, kad dažniau praktiškai panaudota ši galimybė Lietuvos teismuose gali ateityje pakeisti Teismo poziciją šiuo klausimu⁴.

Didžiulis teigiamas poslinkis Lietuvoje buvo padarytas ir dėl baudžiamųjų įstatymų procesinių garantijų. Tai yra sritis, kurioje aiškiausiai matoma Europos žmogaus teisių konvencijos įtaka. Ypač tai aktualu dėl Konvencijos 5 ir 6 straipsniuose numatytų procesinių garantijų, kai Lietuva iš esmės pakeitė savo procesinius įstatymus, suteikdama asmenims visas Konvencijoje numatytas procesines garantijas, tokias kaip tik teisėjo teisė sankcionuoti suėmimą ar jo pratęsimą, teisė apskusti tokį suėmimą ar jo pratęsimą, teisė į advokatą, taip pat ir į nemokamą advokato pagalbą, tam tikrais atvejais teisė užduoti klausimus išlaptintiems liudytojams, stengiantis nepažeisti proceso šalių lygybės ir teisingo proceso (*fair trial*) principų (žr. bylą *Birutis ir kiti prieš Lietuvą*, Nr. 47698/99 ir 48115/99, 2002 m. kovo 28 d. sprendimas), teisė į nuostolių atlyginimą neteisėto sulaikymo ar kitokio neteisėto valstybės pareigūnų veiksmo ir kt. Be to, šiuo metu Europos Žmogaus Teisių Teisme nagrinėjamas klausimas net keliose lietuviškose bylose dėl nusikalstamos veiklos imitacijos modelio taikymo teisėtumo ir jo ribų pagal LR Operatyvinės veiklos įstatymo 12 straipsnį, keliant klausimą, ar tokios priemonės nepažeidžia asmens teisės į teisingą teismą, kaip numatyta Konvencijos 6 straipsnyje (žr. 2005 m. balandžio 26 d. nutarimą dėl priimtino byloje *Miliniene prieš Lietuvą*, Nr. 74355/01; taip pat tos pačios dienos nutarimą byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, Nr. 74420/01, kuri buvo perduota Teismo Didžiajai kolegijai ir kurioje 2007 m. kovo 28 d. įvyko viešas posėdis, o sprendimo tikimasi artimiausioje ateityje).

Problema, su kuria vis dėlto susiduria Lietuvos įstatymų leidėjas, yra ta, kad net ir Strasbūro teismui priėmus sprendimus net keturiose bylose prieš Lietuvą (*Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą*, Nr. 55480/00 ir 59330/00, 2004 m. liepos 27 d. sprendimas bei *Rainys ir Gasparavičius prieš Lietuvą*, Nr. 70665/01 bei 74345/01, 2005 m. balandžio 7 d. sprendimas), Europos Žmogaus Teisių Teismui konstatavus, kad LR įstatymas „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrių darbuotojų dabartinės

⁴ Žr. taip pat: Danutė Jočienė. Lietuvos Respublikos pralaimėtos bylos Europos Žmogaus Teisių Teisme: teisinės pamokos ir ateities perspektyvos // *Teisė*. 2002. Nr. 45.

veiklos“ neproporcingai ir nepagrįstai apribojo pareiškėjų įsidarbinimo galimybes privačiame sektoriuje, taip pažeidžiant Konvencijos 14 straipsnį ir Konvencijos 8 straipsnį (teisė į privataus gyvenimo apsaugą), šis įstatymas iki šiol nepakeistas. Šių bylų sprendimų vykdymo priežiūrą vykdo ET Ministrų Komitetas. Tai gali būti atvejis, kai ET Ministrų Komitetas galės imtis atitinkamų politinių ar teisinių priemonių, kad Lietuva įvykdytų Strasbūro teismo sprendimus ir kuo skubiau pakeistų Konvencijai prieštaraujančias įstatymo nuostatas.

Reikia pasakyti, kad Lietuva taiso ir tobulina savo įstatymus ar kitus teisės aktus, siekdama juos suderinti su Konvencijos standartais. Ypač teigiama yra tai, kad Lietuvos teismai vis drąsiau taiko Konvencijos nuostatas tiesiogiai jau vidaus teisėje. Šio straipsnio autorė atkreipia dėmesį į jos nuomone, ypač svarbias Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijų nutartis taikant Konvenciją, kuriose įtvirtinti principiniai Konvencijos taikymo aspektai Lietuvos teisėje. Tai 1999 m. gegužės 24 d. Kolegijos nutartis (civ. byla Nr. k-3-165/99, 47 kategorija), kurioje ji konstatavo, kad: „(...) sprendžiant bet koki klausimą, susijusį su žmogaus teisėmis, reikia turėti omenyje, kad Lietuvos Respublika yra ratifikavusi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją ir atitinkamus šios Konvencijos protokolus. Konvencijos nuostatos taikomos ne tik Lietuvos Respublikos piliečiams, bet ir teisėtai Lietuvoje gyvenantiems užsieniečiams, nes Konvencijos 1 straipsnis nustato garantijas žmogui, esančiam valstybės – Konvencijos dalyvės – jurisdikcijoje (...)“. Ši principinė išvada, kad sprendžiant Lietuvos teismuose su žmogaus teisėmis susijusius klausimus, reikia visais atvejais atsižvelgti į Konvenciją, leidžia tikėtis efektyvesnio jos taikymo.

Kita svarbi nutartis taikant Konvenciją Lietuvoje – Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. rugsėjo 6 d. nutartis (civ. byla Nr. 3K-3-384/99, 35 kategorija) dėl priimtų sprendimų dėl nuosavybės teisių ir gražintiną žemę teisėtumo. Šioje nutartyje teisėjų kolegija (pranešėjas V. Mikelėnas) nustatė: „(...) tiek teisė kreiptis į teismą, tiek ir nuosavybės teisė yra vienos prigimtinių žmogaus teisių, kurias gina Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija). Ir Lietuvos CK (606 str.), ir CPK (482 str.) įtvirtinta tarptautinės teisės prioriteto prieš vidaus teisę principą. Lietuvos Respublikai ratifikavus Konvenciją, ji tapo sudėtine Lietuvos teisės sistemos dalimi, todėl teismai Lietuvos vidaus teisę turi aiškinti ir taikyti vadovaudamiesi šia Konvencija ir, esant vidaus teisės ir Konvencijos nuostatų kolizijai, suteikti prioritetą Konvencijos nuostatomis (...)“. Toks Konvencijos nuostatų aiškinimas ir taikymas yra efektyviausias bei laukiamas iš Lietuvos teismų.

Maža to, 1999 m. birželio 9 d. Aukščiausiojo Teismo nutartyje (civilinė byla Nr. 3K-3-271/1999, 5 kategorija) buvo pabrėžta: „įstatymas (Civilinio proceso kodekso 146-148 straipsniai) nustato minimalius reikalavimus ieškinio turiniui ir formai (...)“. Pasiremiant Konvencijos 13 straipsniu dėl efektyvios teisinės gynybos priemonės vidaus teisėje, Aukščiausiasis Teismas padarė išvadą, kad numatyti minimalūs reikalavimai ieškinio turiniui ir for-

mai negali būti laikomi kliūtimi, asmenims naudojantis konstitucine teise kreiptis į teismą, o tuo labiau negali būti laikomi Konvencijos 13 straipsnio pažeidimu, nes teisė kreiptis į teismą yra garantuojama pagal valstybių vidaus teisėje nustatytus reikalavimus.

Įdomi Aukščiausiojo Teismo pozicija išdėstyta ir Michailo Bolotovo civilinėje byloje (civilinė byla Nr. 3K-3-895/2003, 39.6.2.3 kategorija) (pranešėjas teisėjas V. Mikelėnas), Aukščiausiasis Teismas analizavo Konvencijos 5 straipsnio (5 str. Teisė į laisvę ir saugumą) taikymo praktiką pareiškėjo byloje dėl kardomojo kalinimo ir kompensacijos už tą laikotarpį. Pasiremdamas Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika (žr. Bylas *Lawless v. Ireland*, 1961 m. liepos 1 d. sprendimas; *Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom*, 1990 m. rugpjūčio 30 d. sprendimas; *Punzelt v. the Czech Republic*, 2000 m. balandžio 25 d. sprendimas; ir *Jėčius v. Lithuania*, 2000 m. liepos 31 d. sprendimas ir kt.), Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad žemesnieji teismai neišanalizavo klausimo dėl pareiškėjo kardomojo kalinimo teisėtumo, kaip numatyta Konvencijos 5 straipsnio 3 dalyje, todėl Apeliacinio teismo sprendimas buvo panaikintas ir nusiųstas nagrinėti iš naujo. Pareiškėjui buvo priteista kompensacija už teisėtą (Konvencijos 5 straipsnio 1 dalis), bet nepagrįstai ilgą suėmimą (Konvencijos 5 straipsnio 3 dalis). Vėliau, 2006 m. gruodžio 12 d. jo skundą dėl nepakankamos kompensacijos, priteistos vidaus teisėje, atmetė Europos Žmogaus Teisių Teismo Trijų teisėjų komitetas. Jis konstatavo, kad pareiškėjas nebegali savęs laikyti „auka“ pagal Konvencijos 34 straipsnį, nes vidaus teismai jau konstatavo nepagrįstai ilgą jo sulaikymą ir priteisė už tai kompensaciją (*Bolotovas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 23511/05, 2006 m. gruodžio 12 d. Trijų teisėjų komiteto sprendimas). Ši nutartis labai svarbi ir ta prasme, kad joje aiškiai parodyta, jog nacionaliniai teismai gali tiesiogiai suteikti asmeniui kompensaciją jo žmogaus teisių ir laisvių pažeidimų atvejais jau vidaus teisėje, nesikreipiant į Strasbūrą.

Lietuvos apeliacinio teismo 2004 m. gruodžio 27 d. nutartyje (teisėjas pranešėjas A. Kruopys) nagrinėtas klausimas dėl pareiškėjo (įtariamasis Sergejus Kozlovas) teisės susipažinti su visa baudžiamosios bylos medžiaga, prieš pratęsiant jo suėmimo terminą, kad jis galėtų remtis bylos medžiaga, norėdamas tinkamai parengti skundą dėl suėmimo. Šioje byloje Apeliacinis teismas, pasiremdamas Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Lamy prieš Belgiją* (1989 m. kovo 30 d. sprendimas) ir taikdamas Konvencijos 5 straipsnio 4 dalį, pripažino, kad pareiškėjo teisė ginčyti jo suėmimo pratęsimą buvo pažeista.

Taigi šios Aukščiausiojo bei Apeliacinio teismų nutartys, įtvirtinusios svarbius Konvencijos taikymo Lietuvos teismuose principus bei tiesioginę Konvencijos taikymo galimybę Lietuvos baudžiamojoje teisėje, leidžia tikėtis efektyvesnio Konvencijos taikymo. Iš Lietuvos teismų būtent labiausiai laukiama tiesiogiai remtis Konvencijos nuostatomis jau vidaus teisėje.

Vienas iš pačių naujausių pavyzdžių – 2006 m. gegužės 19 d. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas administracinėje byloje (Nr. N(16)-1274-06, procedūrinių sprendimų kategorija 3.5), kurioje Teismas

(teisėja pranešėja V. Urmonaitė), pasiremdamas Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies (f) punktu, nusprendė panaikinti žemesnio teismo sprendimą pratęsti asmens suėmimą, kuris jau truko 21 mėnesį. Motyvas, kad taip ilgai sulaikoma, siekiant deportuoti/išsiųsti iš valstybės, nebuvo nei proporcingas, nei pateisinamas atsižvelgiant į esamas aplinkybes. Teismas, atsižvelgęs į Lietuvos praktines problemas dėl asmenų išsiuntimo iš valstybės, pabrėžė, kad tokia besitęsianti situacija pažeidžia Konvencijos 5 § 1 (f) punktą. Asmeniui buvo leista toliau gyventi Užsieniečių registravimo centre, bet jau nebetaikant judėjimo laivės apribojimų. Ši nutartis yra labai svarbi ta prasme, kad aiškiai parodo, jog ir administraciniai teismai Lietuvoje gali tiesiogiai remtis Konvencijos nuostatomis, priimdami tokius itin jautrius sprendimus dėl asmenų laisvės apribojimo administracinėje procedūroje.

Konvencija tiesiogiai ir ypač dažnai savo praktikoje remiasi taip pat LR Konstitucinis Teismas (žr. 1996 m. balandžio 18 d. LR Konstitucinio Teismo nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo [...] atitikimo LR Konstitucijai“; 2000 m. rugsėjo 19 d. LR Konstitucinio Teismo nutarimą „Dėl LR baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 dalies, 317¹ straipsnio atitikimo LR Konstitucijai“; 2004 m. gruodžio 29 d. LR Konstitucinio Teismo nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikimo LR Konstitucijai“ ir kt.). Pažymėtina, kad LR Konstitucinis Teismas, tiesiogiai taikydamas Konvencijos nuostatas savo praktikoje, skatina ir kitus Lietuvos teismus sekti jo pavyzdžiu, ypač nagrinėjant klausimus, kurie aiškiai yra reglamentuoti Konvencijoje bei taikomi Strasbūro teismo. Džiugu, ir ši tendencija pastaraisiais metais yra gana ryški, kad Lietuvoje ne tik aukščiausiosios teisminės grandys, bet ir žemesniųjų instancijų teismai pradėjo tiesiogiai taikyti Konvencijos nuostatas.

Kaip minėta, Strasbūro teismas nėra *ketvirtoji instancija*, kuri peržiūrėtų nacionalinių teismų sprendimus ar turėtų galią juos panaikinti. Teismas gali pasiūlyti priemones, kurių turi imtis valstybės, jei Strasbūro teismas nustato, kad procedūrų vidaus teisėje metu buvo pažeisti Konvencijos reikalavimai. Viena iš tokių priemonių gali būti pasiūlymas valstybei atnaujinti procesą nacionalinėje teisėje⁵, siekiant ištaisyti buvusio proceso trūkumus (žr. bylą *Ocalan v. Turkey*, Appl. no. 46221/99, [GC], judgment of 12 May 2005).

Autorės nuomone, būtina atkreipti dėmesį į dar vieną įdomų aspektą. Dažniausiai valstybėms yra sunkiausias ne įstatymų suderinamumo su Konvencijos reikalavimais procesas, bet pareiga garantuoti, kad jų pareigūnai bei kiti oficialūs asmenys laikytųsi Konvencijos reikalavimų ir juos užtikrintų savo kasdiniame darbe.

⁵ Žr. plačiau: – D. Jočienė, K. Čilinskas. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius: Teisės projektų ir tyrimų centras, 2005, p. 422–429.

Būtent šiuo metu tai yra ir Lietuvos problema. Ją atskleidžia bylos Europos Žmogaus Teisių Teisme (bylos *Jasiūnienė prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 41510/98, 2003 m. kovo 6 d. sprendimas dėl nacionalinio teismo sprendimo neįvykdymo; *Valašinas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 44558/98, 2001 m. liepos 24 d. sprendimas dėl moters kalėjimo pareigūnės veiksmų asmens kratos metu; prie tokių problemų galima priskirti ir ilgų procesų bylas, taip pat bylas, kuriose keliamas klausimas dėl nepagrįstai ilgo, o kartais ir esant piktnaudžiavimo atvejams atkuriant nuosavybės teises procesuose ir kt. Beje, tokios problemos kyla ir lietuviškose bylose, kurios nagrinėjamos Strasbūre, ir kuriose bus sprendžiamas klausimas dėl Konvencijos 2 str. galimo pažeidimo stabdant automobilius, panaudojant šaunamąjį ginklą (žr. nutarimą dėl priimtumo bylose *Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą*, pareiškimų Nr. 70659/01 ir 74371/01, 2005 m. gegužės 19 d. nutarimas)).

Taigi anksčiau išnagrinėtos bylos aiškiai rodo, kad Konvencija tapo „minimaliu žmogaus teisių apsaugos standartu“ jau ir Lietuvos teisėje, Lietuvos teismai sugeba panaudoti Konvencijos nuostatomis ir jas taiko tiesiogiai tiek baudžiamojoje, tiek civilinėje, tiek administracinėje teisėje [18, p. 245]. Aišku, problemiškausia liekanti sritis – tai valstybės pareigūnų ir tarnautojų konkretūs veiksmai arba administracinė valstybės veikla. Šiam aspektui straipsnyje nebuvo skirta daug dėmesio, tačiau, autorės nuomone, tai yra sritis, kuriai šiuo metu turi būti skirtas didelis valstybės dėmesys. Turi būti skatinamas pareigūnų švietimas bei mokymai, nes tik nuo valstybės pareigūnų ir tarnautojų kasdienės veiklos labai dažnai priklauso, kaip Lietuva ar kita valstybė efektyviai ir visiškai vidaus teisėje vykdo savo tiek negatyvius, tiek pozityvius įsipareigojimus pagal Europos žmogaus teisių konvenciją.

IŠVADOS

1. Remiantis 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, buvo sukurta pirmoji individualios peticijos teisės sistema, kuri iki šiol vadinama efektyviausia žmogaus teisių gynimo sistema.

2. Europos žmogaus teisių konvencija yra apibūdinama kaip „minimalus žmogaus teisių apsaugos standartas“, kurio privalo laikytis visos valstybės Konvencijos dalyvės, tačiau nacionalinėje teisėje jos gali nustatyti ir platesnius žmogaus teisių apsaugos standartus.

3. Konvencija pagal Strasbūro organų praktiką yra apibūdinama kaip „konstitucinis Europos viešosios tvarkos instrumentas žmogaus teisių apsaugos srityje.“ Konvencija „sukuria bendrųjų bei dvišalių įsipareigojimų ir objektyvių pareigų tinklą, kuris, pagal Konvencijos Preambulę, turi būti kolektyviai įgyvendintas; tam buvo įkurti atitinkami Konvencijos mechanizmai.“

4. Tarptautiniu lygiu Konvencija yra aukštesnė už valstybės teisę; nė viena valstybė negali remtis savo vidaus teise, siekdama išvengti tarptautinių įsipareigojimų, taip pat ir prisiimtų pagal Konvenciją, vykdymo.

5. Pati Konvencija nenumato jokių specialių sąlygų ar tam tikro reikalaujamo statuso dėl jos normų padėties valstybės vidaus teisėje. Laikomasi principo, kad valstybė

turi teisę pati savarankiškai pasirinkti būdus, kaip ji vykdyt savo priimtus tarptautinius įsipareigojimus.

6. Įsigaliojus 1998 m. 11 Protokolui, Europos Žmogaus Teisių Komisija buvo panaikinta ir sukurtas nuolatos veikiantis Europos Žmogaus Teisių Teismas, kurio jurisdikcija privaloma, kuris turi teisę priimti valstybėms privalomus sprendimus pagal Konvencijos 46 straipsnį.

7. Naujasis Konvencijos 14 Protokolas, numatantis dar vieną Teismo reformą, buvo priimtas 2004 m., tačiau iki šiol neįsigaliojo. 14 Protokolas numato priemones, kuriomis bus spartinamas bylų nagrinėjimo procesas, įvedama vieno teisėjo sudėtis, praplečiamos trijų teisėjų sudėties funkcijos, įvedamas naujas pareiškimų priimtumo kriterijus – „žymios žalos“ reikalavimas, atliekami Teismo Reglamento procesiniai pakeitimai ir kt.

8. Europos žmogaus teisių konvencijos ir Europos Sąjungos teisės bei šių dviejų sistemų jurisprudencijų santykis nėra šiuo metu aiškiai apibrėžtas. 14 Protokolas numato Europos Sąjungos prisijungimo prie Konvencijos galimybę, o 2000 m. priimta ES Pagrindinių teisių chartija suteikia pirmenybę Konvencijos jurisprudencijai. Reikia laukti šių dviejų tarptautinių dokumentų įsigaliojimo, kad būtų galima padaryti konkrečias išvadas dėl jų tarpusavio sąveikos galimybių;

9. Reikėtų laikytis pozicijos, kad tarp Liuksemburgo ir Strasbūro jurisprudencijų neegzistuoja įtampa ar konfliktas, tačiau harmonija ir tarpusavio bendradarbiavimas turi tapti dviejų sistemų santykių scenarijumi. Ta pozicija ypač atsiskleidžia straipsnyje išnagrinėtoje *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Tocaret Anonim Sirketi* prieš Airiją byloje.

10. Europos žmogaus teisių konvencija yra tiesiogiai taikoma tarptautinė sutartis Lietuvos teisėje, kuri, kaip ratifikuota tarptautinė sutartis, turi viršenybę prieš Lietuvos įstatymus esant jų kolizijai;

11. Galima teigti, kad šiuo metu Lietuvos įstatymai iš principo atitinka Konvencijos nuostatas, aišku, esant tam tikroms išimtims; problemiščiausia sritimi lieka valstybės pareigūnų ir tarnautojų veiksmai, susiję su žmogaus teisių garantijomis.

12. Pralaimėjusi bylas Europos Žmogaus Teisių Teisme Lietuva itin patobulino savo įstatymus, suderindama juos su Konvencija bei jos praktiniais reikalavimais. Šis suderinamumas ypač akivaizdus Lietuvos baudžiamojoje teisėje bei baudžiamajame procese. Problemų iki šiol Lietuvai Strasbūro teisme kelia užsitęsiantys procesai nacionalinėje teisėje, nacionalinių teismų priimtų sprendimų neįvykdymas per pagrįstą laiko tarpą, nuosavybės teisių atkūrimo klausimai ir kt.; Lietuva taip pat iki šiol neįvykdė Europos Žmogaus Teisių Teismo 4 sprendimų vadinamosiose „KGB bylose“, o už tokių neįvykdymą valstybei gali kilti politinė atsakomybė Europos Taryboje kaip ER narei.

13. Aiški pozicija yra tai, kad Lietuvos teismai tiesiogiai taiko Konvencijos nuostatas baudžiamojoje, civilinėje ir administracinėse teisėse, parodydami, jog ir nacionaliniu lygiu, pasiremiant Konvencijos jurisprudencija, galima apginti žmogaus teises, nesikreipiant į Strasbūrą;

14. Europos Žmogaus Teisių Teismas visada savo praktikoje skiria daug dėmesio santykiams su nacionali-

niais, o ypač – nacionaliniais konstituciniais teismais. Subsidiarius Konvencijos pobūdis, pripažintas jau ankstyvuose Teismo sprendimuose, reiškia, kad būtent nacionalinės valdžios institucijos, ypač nacionaliniai teismai, visų pirma turi garantuoti teises, numatytas Konvencijoje. Tai numato ypač dideles valstybių aukščiausiųjų bei konstitucinių teismų pareigas, formuojant partnerystės su Konvencijos sistema santykius [19, p. 70–71].

LITERATŪRA

1. **Vadapalas V.** Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 247.
2. **Frowein J. A.** Incorporation of the Convention into Domestic Law. // In: Aspects of Incorporation of the European Convention of Human Rights into Domestic Law, ed. J. P. Gardner, p. 3.
3. **Eur. Court H. R.** Case of *Ireland v. the United Kingdom*, decision of 29 April 1976, Series A no. 25, § 239, p. 90.
4. **Bernhardt R.** The Convention and Domestic Law. In: St. J. Macdonald (Ed.). The European System for the Protection of Human Rights, p. 25.
5. **Jočienė D.** Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. Antras leidimas. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 104–112.
6. **Roš M.** Die unmittelbare Anwendbarkeit der Europäischen Menschenrechtskonvention. Band/Vol. 38, Schulthess Polygraphischer Verlag, Zürich, 1984. S. 56.
7. **Donna Gomien, David Harris, Leo Zwaak.** Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Chapter. Council of Europe Publishing, 1996. P. 20.
8. **Eur. Court H. R.** Case of Cyprus v. Turkey, judgment of 10 May 2001, Reports of Judgments and Decisions, 2001-IV, §§ 69–81, p. 22–26.
9. **European Court of Human Rights.** Survey of activities 2006. Registry of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 2007, p. 51.
10. **Declaration** of the Committee of Ministers “Ensuring the effectiveness of the implementation of the European Convention on Human Rights at national and European levels (12 May 2004)”, adopted on 12 May 2004 at its 114th session, in: *Guaranteeing the Effectiveness of the European Convention on Human Rights*, Collected texts. P. 5–7.
11. **Applying** and supervising the ECHR. Protocol No. 14 to the European Convention on Human Rights and explanatory report. Council of Europe Publishing, 2004. P. 5–60.
12. **Anciuviėnė M.** Žmogaus teisių apsaugos pagrindai Europos Sąjungos teisėje // Europos Sąjungos teisė ir Lietuva. – Vilnius: Justitia. 2002. P. 88–89.
13. **Katuoka S.** Europos Sąjungos Konstitucija ir Pagrindinių teisių chartija // Europos Sąjungos teisė ir Lietuva. – Vilnius: Justitia. 2002. P. 114.
14. **Pellonpää M.** The European Court of Human Rights and the European Union // *Liber Amicorum Luzius Wildhaber*. Human Rights – Strasbourg Views. L. Caflisch, J. Callewaert, R. Liddell, P. Mahoney, M. Villiger (Eds.). N. P. Engel, Publisher, p. 348–349.
15. **Vadapalas V.** Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 201.
16. **1995 m. sausio 24 d.** Lietuvos Konstitucinio Teismo išvada dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos ketvirtąjį protokolą 2 straipsnio atiti-

- kimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1995. Nr. 9-199.
17. **Valstybės žinios**. 1995. Nr. 37-913.
18. **Jočienė D.** The European Convention on Human Rights in the Lithuanian Legal System: Lessons Learned and Prospects for the Future // *Liber Amicorum Luzius Wildhaber. Human Rights – Strasbourg Views*. L. Caflisch, J. Callewaert, R. Liddell, P. Mahoney, M. Villiger (Eds.). N. P. Engel, Publisher, p. 238–239.
19. **Wildhaber L.** Recent case-law of the European Court of Human Rights, in: *Constitutional Court of the Republic of Lithuania, Constitutional Justice and the Rule of Law*, 2004, p. 70–71.

THE IMPACT OF THE JURISPRUDENCE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS TO THE PERFECTION OF THE NATIONAL LAW AND JURISPRUDENCE IN THE CONTEXT OF THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS. THE RELATIONSHIP OF THE CONVENTION AND THE LAW OF EUROPEAN UNION

Danutė Jočienė*

Summary

The European Convention on Human Rights adopted in 1950 was the first international treaty where the mechanism of the Convention system was established. The individual application right remains the most important achievement in the history of international law, when a person was granted the rights to bring his/her claims before the international justice against his/her own State.

The European Convention on Human Right can be today described as *ordre public* for the whole Europe and *the minimum standard* for the protection of human rights. The States are entitled to establish wider standards for human rights protection at national level, but they cannot in any way ignore the requirements of the Convention and its jurisprudence at national level.

European Court on Human Rights established in 1959 is a fully judicial body. This was the breakthrough achieved by the European Convention on Human Rights: the setting up of an international judicial mechanism before which States could be called to account for breaches of human rights. The role of the Court is to guarantee the essential features of democracy and the rule of law set out in the Convention.

It should be noted that in the year of 1998 the Protocol No. 11 entered into force amending the Convention system; the European Commission on Human Rights was abolished and a single, full-time Court has been introduced. These changes strengthened the judicial character of the system. After this reform, a new reform is foreseen in the new Protocol No 14, which was adopted in 2004. The Protocol No 14 to the Convention enshrines many provisions in order to help the Strasbourg Court to remain an effective international instrument, where the number of cases has been increasing in a geometrical progression during the last years.

According to the idea and task of the Convention system, the Court had recognised the subsidiary character of the Convention system in its earlier case-law, by which it meant that it was primarily for the national authorities and particularly the national judicial authorities to secure the rights enshrined in the Conven-

tion. This places the burden mainly on the Supreme and Constitutional courts of the State Parties to the Convention [19, p. 70–71] and helps to protect better the human rights and fundamental freedoms of people within the States' jurisdiction.

The relationship between the EU system and the Convention system is not very clear yet. The Protocol No 14 foresees the possibility of the EU to accede to the Convention. On the other hand, the EU Fundamental Charter on Human Rights also establishes that the Charter gives a priority to the jurisprudence of the European Court of Human Rights with regard to the same rights guaranteed in both documents. One conclusion can be drawn – two separate systems have the same main task – to protect human rights – and they are able to cooperate with regard to the task mentioned. This can be clearly seen from the judgment of the ECHR in the case *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Tocaret Anonim Sirketi v. Ireland*.

Lithuania is implementing the European Convention on Human Rights in its legal system perfectly. The Lithuanian legal system has been developing for the last ten years very progressively in line with the requirements of the Convention. Many new laws have been enacted or amended in order to comply with the requirements of the Convention at domestic level or to ensure full respect for the judgments of the European Court in cases against Lithuania. Lithuania has adopted a new Civil Code, Civil Procedure Code, Criminal Code and a Code on Criminal Procedure which is very important for the proper implementation of all the guarantees of Articles 5 and 6 of the Convention at domestic level.

In particular, an important amendment has been introduced with regard to detention on remand which must in every case be approved by a court decision; detainees have been given a right to bring prompt proceedings by which the lawfulness of their detention can periodically be reviewed by a court; furthermore, the death penalty as a criminal punishment was eliminated from the Criminal Code. Many other Lithuanian laws have been changed or even newly enacted in order to ensure their compliance with the Convention.

There is a clear tendency in the cases where the Court has found a Convention violation by Lithuania. They have become legally more complicated, they raise issues in respect of various Convention guarantees, and they have are better prepared. The first Lithuanian cases, in the main, tended to be related to detention on remand problems and procedural guarantees under Articles 5 and 6 of the Convention. Currently, various interesting aspects under the Convention have been communicated to the Government and/or are being examined by the Court, e.g., the inability to undergo full gender reassignment surgery in the absence of a law specifying the conditions and procedure for such surgery, legality of the use of secret investigation methods and fulfilment of *fair trial* guarantees under Article 6, granting custody rights, etc).

The conclusion can be drawn that the Lithuanian legal system has already learned a lot from the jurisprudence of the Convention and nowadays Lithuanian courts are prepared to apply the Convention directly at national level. Without taking into account the fact that traditional Lithuanian jurisprudence is based mostly on domestic sources of law, the European Convention on Human Rights has the statutory force in the legal system of Lithuania and can be directly applied by the Lithuanian courts. Therefore the conclusion can be drawn that the European Convention has become a meaningful instrument for the protection of human rights in Lithuania, as well as in the rest of Europe.

Keywords: European Court on Human Rights, European Convention on Human Rights, Convention, Human Rights, European Union Law, Lithuanian Law.

* Doc. Dr., judge at the Court of Human Rights, lecturer of the Department of International and European Union Law of Faculty of Law of Vilnius University.